

Margunn Bjørnholt (2005). Hvorfor er folkedrakt så viktig i Norge og marginalt i nabolandene?
Nordic Journal of Cultural Policy, 8(2), 34–50

Hvorfor er folkedrakt så viktig i Norge og marginalt i nabolandene?

Margunn Bjørnholt

Abstract

In spite of the common origin of the revitalization of folk dress as a costume for folk dance in all three countries a hundred years ago, the use of folk dress is very different in Norway, Sweden and Denmark. In Norway, folk dress is widely used also outside folk dance circles, for private, as well as official high festivities, such as the celebration of the national day, the 17th of May, weddings, baptisms and other formal occasions. In Sweden, there is also a certain popular use of folk dress, even if the use is miniscule compared to that in Norway. In Denmark, folk dress is only used as a costume for folk dance. These differences are discussed in relation to the different institutionalisation and organisation of the folk dress fields in Norway, Sweden and Denmark. In Norway and Sweden folk dress knowledge and activities are embedded in a wide range of organizations, linked to local homeplaces and local culture, folk dance, folk craft and tradition, and to academic knowledge production in universities and museums. In Norway these organisations have also been interlinked as part of the striving for national independence and as part of the building of the nation state. Norway also has a state agency for folk dress. The norwegian folk dress field is thus the most densely populated and institutionalized of the three countries, and the academic activity related to folk dress in Norway also vastly surpasses that of the two other countries. In Denmark there is only one organisation which claims ownership to folk dress—the folk dress committee of the folk dance association. Much of the explanation for the different uses of folk dress in the three countries might be found in these differences in organisational landscapes and the broader/deeper/higher—resp. slimmer/shallower/flatter—organisational embeddedness of folk

dress interest and activity. But folk dress is also a national symbol, and the different uses must also be discussed in relation to national identities, which possibly represent quite different opportunity structures for a widespread use of folk dress in the three countries.

Introduksjon

Norge feirer i 2005 100-årsjubileum for oppløsningen av unionen med Sverige. I tillegg feirer man hvert år den nasjonale selvstendigheten i forhold til Danmark, på grunnlovsdagen den 17. mai. Det kan derfor være interessant å kaste et lite sideblikk på våre to tidligere unionspartnere i forhold til et av de viktigste nasjonale symbolene i Norge; den omfattende bruken av bunad¹/folkedrakt som privat festplagg. I Norge har en tredjedel av befolkningen (og over 60% av kvinnene) bunad, mot bare 6% av kvinnene i Sverige, ifølge en sammenlignende skandinavisk studie (Aagedal, 2001). Likevel inngår bunad/folkedrakt i repertoaret av nasjonale symboler, i både Norge og Sverige men ikke i Danmark.² I Danmark brukes ikke folkedrakter utover folkedansernes rekker. Her skal vi prøve å reflektere litt over hvorfor bruk av bunad er så populært i Norge, men ikke hos våre tidligere unionspartnere og naboland, og spesielt ikke i Danmark.

Den omfattende bunadbruken i Norge forklares ofte med en ung nasjons behov for nasjonale symboler. Men nasjonaliseringen av følelsene (Elias, 1977) var et felles europeisk fenomen på 1800-tallet, og det å finne frem til og revitalisere den nasjonale kulturarven, blant annet gjennom museumsvirksomhet, var også viktig i andre land. Folkedans var dessuten et felles utgangspunkt

¹Begrepet bunad er særnorsk, og ble tatt i bruk av bunadpioneren Hulda Garborg tidlig på 1900-tallet. Med bunad forstås et festplagg til samtidig bruk, med en lokal tilknytning og en referanse til fortiden. Bunader inkluderer både rekonstruksjon, nyproduksjon og samtidig bruk av folkedrakter, som er rekonstruert på grunnlag av dokumentert gammel draktskikk i et bestemt område, og drakter som har en løsere referanse til fortiden, for eksempel gjennom broderimønstre, men der sømteknikk og snitt er fritt komponert tidlig på 1900-tallet. I Danmark brukes begrepet egnsdrakter, i Sverige bygdedrakter. Jeg bruker begrepene bunad og folkedrakt litt om hverandre, bunad hovedsaklig i norsk sammenheng og folkedrakt som samlebegrep.

²Da man skulle gjøre en sammenlignende studie av bruk av nasjonale symboler i Norge, Sverige og Danmark (Aagedal 2001), måtte spørsmålet om folkedrakt utelates for Danmark, mens det gir mening både i Norge og Sverige.

for revitalisering av folkedrakter både i Norge, Sverige og Danmark ved inngangen til 1900-tallet. Med dette felles utgangspunktet er det interessant at dagens bruk er så ulik. Om tesen om en ung nasjons nasjonsbygging alene var forklaringen, skulle folkedrakter overhode ikke inngått i Sveriges repertoar av nasjonale symboler – som de gjør, selv om utbredelsen er mindre enn i Norge. Vi må derfor lete etter andre og flere årsaker enn behovet for nasjonsbygging og dyrking av det nasjonale felleskapet alene. Her skal vi særlig se på ett forhold som kan ha bidratt til den ulike bunad-/folkedraktbruken: Institusjonaliseringen av arbeidet med bunad/folkedrakter, herunder hvilke interessegrupper og organisasjoner som forvalter bunad- og draktkunnskapen i de respektive land, og hvilke mål og interesser disse har søkt å realisere gjennom bunad/folkedrakt-arbeidet.

Institusjonell forankring av draktarbeidet

Det er store forskjeller mellom landene når det gjelder hvordan arbeidet med folkedrakter er organisert og institusjonalisert og i de enkelte land. Både i Norge og Sverige bæres folkedraktarbeidet av en rekke organisasjoner, knyttet til folkedans, hjembygd-/ungdomslagsbevegelsen og husflidsbevegelsen. Bunadarbeidet er dermed forankret både i andre deler av folkekulturen gjennom dansen, i det lokale gjennom bygde- og ungdomslag, og ikke minst Bondekvinnelaget som i Norge har spilt en viktig rolle, og i en folkelig håndverkstradisjon gjennom husflidslagene. Innen hver av disse ulike organisasjonstypene har det pågått og pågår det et betydelig draktfaglig arbeid, blant annet i form av kurs- og opplysningsvirksomhet, og i forhold til revitalisering/konstruksjon av konkrete drakter. I tillegg kommer det vitenskapelige draktarbeidet ved universiteter, høyskoler og museer, der særlig Norge i etterkrigstiden har hatt en sterk empirisk draktforskningstradisjon, med draktforskeren Aagot Noss i spissen. Disse studiene spenner fra dokumentasjon av tidligere tiders draktskikk, via studier av utviklingen fra folkedrakt til bunad innen det enkelte draktområde til mer samfunnsvitenskapelige arbeider som særlig fokuserer på brukere og aktører i feltet (se for eksempel Eichholtz, 2000, Haugen og Kahrs, 1996, Bjørnholt, 1999). Den empiriske folkedraktforskningen i forhold til det tekstile kildematerialet har ikke har stått like sterkt i Sverige, og man har hatt et svakere kildemateriale å forholde seg til i revitalisering/konstruksjon av drakter. Også i Sverige omfatter forskningen på draktfeltet som i Norge både bruk, brukere og brukskontekster (se

Centergran, 1996). I Danmark har den vitenskapelige draktforskningen i all hovedsak dreid seg om dokumentasjon av drakter/tidligere tiders klesskikk. Symptomatisk for forskjellene i fokus og vektlegging er også at mens det norske Folkemuseet for ikke mange år siden bygget opp en ny draktutstilling, har det danske Nationalmuseet og Nordiska museet³ pakket ned sine draktsamlinger. Et forhold som har bidratt til at det vitenskapelige draktarbeidet har hatt ulike betingelser i de tre landene, er også det faktum at folkedraktene gikk tidligere ut av bruk i Danmark og Sverige enn i Norge. Mens folkedraktene stort sett gikk ut av bruk før eller omkring midten av 1800-tallet i nabolandene, holdt folkedrakter seg mange steder i Norge opp mot og utover århundreskiftet. Dokumentasjonen blir dermed bedre – det finnes flere bevarte plagg, i tillegg til at fotografier representerer viktig kildemateriale. Videre fantes områder med drakter i levende tradisjon blant eldre kvinner i Norge så sent som på 1960- og 1970-tallet, og enkelte draktforskere⁴ har derfor hatt anledning til å dokumentere draktskikken ved bruk av primærkilder.

Danmark har den snevreste institusjonelle forankringen, med Landsforeningen Danske Folkedanseres draktutvalg som den eneste organisasjon som eksplisitt arbeider med folkedrakter. Her har aktører knyttet til folkedansbevegelsen også stått for et betydelig vitenskapelig empirisk arbeid med registrering og dokumentasjon av drakter, og samarbeider blant annet med museer. Samarbeidet med mer brede og folkelige organisasjoner som en ser både i Norge og Sverige, savnes imidlertid helt.

Mens målet for mange av bunadaktørene både i Norge og Sverige har vært å bidra til en bredere bruk av bunad/folkedrakt, har Landsforeningen Danske Folkedanseres draktutvalg ikke hatt noen ambisjon om en mer utbredt og folkelig bruk⁵. Både den smale institusjonelle forankringen og manglende ambisjoner om en mer folkelig bruk av folkedrakt utover dansernes rekke skiller Danmark fra Norge og Sverige.

Norge skiller seg videre ut fra nabolandene ved at bunad tidlig ble et statlig anliggende gjennom opprettelsen av Bunad- og folkedraktrådet i 1947. I tillegg har en mange steder i landet hatt lokale bunadnemder, satt sammen av aktuelle organisasjoner og interesserte enkeltpersoner. Sverige og Danmark har ikke noe statlig organ, og heller ikke et apparat med lokale nemder, selv om det har vært enkelte tilløp i Sverige. I sammenlikning med nabolandene

³I Nordiska museet midlertidig, og man planlegger å bygge opp en ny. I Danmark har materialet vært pakket bort siden 1989.

⁴Spesielt Aagot Noss' omfattende virksomhet.

⁵Personlig meddelelse fra medlem.

har Norge dermed det tettest befolkede bunadfeltet, samtidig som man har både et statlig organ som gir bunadarbeidet tyngde, og en betydelig vitenskapelig kunnskapsproduksjon, som det praktiske arbeidet med å rekonstruere og skape nye drakter har kunnet trekke på.

Bruk og produksjon

Bruken av bunad i Norge var klart ideologisk preget fra starten (se Storaas, 1985): Under unionsstriden med Sverige som et uttrykk for norsk selvstendighet, og senere som uttrykk for bygdekulturen mot den urbane eliten. Bunadpioneren Hulda Garborg så også folkedraktene som et kvinnefrigjørende alternativ til den innsnørte moten ved forrige århundreskifte, og ønsket at bunad skulle bli et praktisk plagg til daglig bruk. Samtidig var det et viktig poeng at de skulle være produsert i Norge med hjemmelagde materialer - norsk produksjon skulle bidra både til oppvurdering av kulturarven og nasjonal selvforsyning. Bunadbruk og -produksjon ble dermed fra starten del av en frigjørende og motkulturell, nasjonal bevegelse, som også hadde næringspolitiske sider. Bunadbruk var kontroversielt og vakte aggresjon og forakt i byene, der bunadbrukere kunne oppleve å bli spyttet på et godt stykke inn i 1900-tallet. Etterhvert ble det inngått en viktig allianse mellom by og land, og etter annen verdenskrig ble bunad et mer samlende nasjonalt symbol og ukontroversielt festplagg.

Bunad- og folkedraktinteressen har gått i bølger. Både i Norge, Sverige og Danmark kom et oppsving på 1970-tallet. I Danmark var dette starten på en vending mot det historisk autentiske, som Danske folkedanseres draktutvalg siden har stått for, men dette førte ikke til bruk eller produksjon av folkedrakter utover dansernes rekker. I Sverige ble folkedrakt populært som privat festplagg, også utover folkedansernes rekker, og arbeidet med nye rekonstruksjoner av lokale drakter skjøt fart. Den økte populariteten i Sverige kan kanskje best forstås i lys av 1970-tallets kritikk av det moderne industrisamfunnet og motkulturelle strømninger, der og lengsler tilbake til naturen og det autentiske og etniske ble viktige elementer (Centergran, 1996:138). Folkedraktarbeidets forankring i et bredt spekter av hjembygds- og hemsløjdsforeninger gjorde en bredere utbredelse mulig. Oppgangsperioden ble imidlertid avløst av en drastisk redusert interesse for folkedrakt i Sverige i løpet av første halvdel av 1980-tallet (147). I Norge har bunadinteressen holdt seg, og fikk et betydelig oppsving i forbindelse med OL på Lillehammer

i 1993, som også førte til en forsterket interesse for historisk rekonstruerte drakter. Dette henger sammen med en dreining mot større vekt på historisk autentisitet i det statlige Bunad- og folkedraktrådet. Blant annet fikk bare rekonstruerte folkedrakter fikk være representert ved mønstringen av norske bunader i forbindelse med åpningen av OL. Dette førte til at en del nyskapte drakter, som nesten ikke var i folkelig bruk fikk representere sitt område på bekostning av innarbeidede drakter fra området. Enkelte steder skapte dette store konflikter.

En hoveddimensjon i draktarbeidet er at det befinner seg i et skjæringspunkt mellom vitenskapelig museumsarbeid og samtidig bruk, og balansen og vektleggingen mellom disse er ulik. Sverige og Danmark kan synes å være ytterpunkter på skalaen tradisjonstroskap–nyskaping, hvor man i Sverige har hatt en betydelig nyskaping av drakter til samtidig bruk som festplagg, med utgangspunkt i lokalsamfunnet, og med svak eller liten referanse til tidligere draktskikk, mens man i Danmark i økende grad har vektlagt historisk autentisitet til minste detalj innenfor en meget begrenset brukskontekst, som kostyme til folkedans. Etter nedgangen for folkedraktene som festplagg i Sverige, er det de mest drakthistorisk orienterte aktørene som gjenstår. Norge plasserer seg et sted imellom, med både en sterk vitenskapelig forskning på folkedrakter, samtidig som pionerene i bunadbevegelsen hadde en pragmatisk holdning til utforming av bunader som samtidige bruks- og festplagg, der referansen til fortida har vært varierende. En har også begge ytterpunkter av bunadtyper, fra mest mulig historisk korrekte rekonstruksjoner av folkedrakter, via drakter med en historisk forankring i form av enkeltdele, for eksempel broderi, til nyskapte drakter uten noen historisk referanse. Både i Danmark og Sverige har produksjonen av folkedrakter i stor grad skjedd ved at den enkelte selv syr egen drakt, med hjelp av mønster og materiale som fås kjøpt hos et meget begrenset utvalg leverandører. I Sverige var det opprinnelig husflidsforeningene som sto for materialene, i Danmark er det stort sett bare Danske folkedanseres draktutvalg. Profesjonell produksjon av bunad/folkedrakt for et marked er marginal, både i Sverige og Danmark. I Norge er bunadproduksjon en betydelig næring av stor kommersiell betydning, som i år omsetter for en milliard norske kroner, og verdien av den norske bunadparken er tidligere beregnet til ca. 30 milliarder (Aagedal, 1997). Anskaffelse av bunad skjer i stor grad ved kjøp gjennom kommersielle aktører, selv om det også arrangeres kurs, der en del syr sin egen bunad.

Den omfattende folkelige bruken av bunad i Norge, og det betydelige økonomiske potensialet i produksjonen som det store markedet representerer,

gjør at produksjonssiden blir en vesentlig del av det norske bunadfeltet. Dette gjør det viktig å forstå bunad som et produkt på et marked. Bunadproduktet hviler en forestilling om ekthet, basert på samtidiggjøring av fortidselementer med lokal forankring og på en forestilling om norskhet, i betydningen produsert i Norge. Bunadproduktet kan til en viss grad ses som en del av den økende økonomisk utnyttelsen av kulturarven i form av ulike former for kulturarvsturisme. Men der konsumet av heritage-attraksjoner ofte har et flyktig og distansert preg (Urry, 1990), vil anskaffelses- og produksjonsprosessen for en bunad kunne ta form av en indre identifikasjonsprosess. Enkelte produsenter er meget klar over dette: “Jeg selger ikke en kjole, jeg selger en opplevelse” – som en av produsentene i Telemark uttrykte det (Bjørnholt, 1999).

Når det gjelder produksjonssidens forhold til de forestillinger om ekthet som produktet hviler på, gjør i dag motsatte tendenser seg gjeldende: På den ene siden skjer det en omlokalisering og utflagging av produksjonen til lavkostland. Dette skjer både blant etablerte produsenter i Norge, og i form av økende konkurranse fra utenlandsk kopiproduksjon. I tillegg skjer det en omlegging til konfeksjonssøm av deler av bunadproduksjonen, særlig når det gjelder mannsbunader. Dette er prosesser som kan true de forestillinger om ekthet som bunadproduktet hviler på, undergrave lokal og nasjonal håndverkskunnskap og bidra til en forflating og avfortrylling av bunad som høytidsplagg.

På den andre siden er det en økende aktivitet i forhold til historisk rekonstruksjon av drakter og formidling av historisk draktkunnskap gjennom både enkeltpersoner, museer og ulike organisasjoner, som Bunad- og folke-draktrådet og en egen interesseorganisasjon for tradisjonsnære produsenter; Norsk forum for folkedrakter, samt et eget bunadmagasin som legger vekt på å formidle vitenskapelig draktkunnskap. Dette kan føre til en retradisjonalisering, der det historisk autentiske blir viktigere og bunadens symbolverdi stiger.⁶

Det har også skjedd en profesjonalisering av produksjonen ved innføring av fagbrev i bunadsøm. Endelig er det blitt mulighet for akademisk fordypning i studiet av drakt gjennom et eget universitetsstudium i drakt og samfunn. Konsekvensene av en akademisering av bunadfeltet er ikke entydige.

⁶Økt vekt på historisk autentisk utførelse kan også gå sammen med utflagging av produksjonen. En produsent har et nært samarbeid med det lokale museet, der kunden velger ut draktelementer utfra originale draktdeler og historiske mønstre, hvorpå de blir produsert i Latvia.

På den ene siden kan det tilføre kunnskap til aktørene innen feltet og både direkte og indirekte bidra til å opprettholde bunadens status som et viktig nasjonalt symbol og som del av personlige identitetsprosjekter. På den andre siden kan akademisering og vitenskapeliggjøring av tradisjoner også bidra til å undergrave de tradisjoner som kommer under lupen, blant annet ved at den vitenskapelige tvilen bidrar til å svekke den “aura” som direkte overleverte tradisjoner hviler på. Ettersom bunadfenomenet hviler på nitide bestrebelse for å revitalisere fortidselementer til samtidig bruk, er det imidlertid ikke snakk om direkte overleverte tradisjoner fra den tid mange drakter henter inspirasjon fra. Ettersom dagens bunader selv representerer en nesten hundreårig tradisjon, har en del drakter vært i bruk i flere generasjoner, og har blitt en del av den levde tradisjonen i familier og lokalsamfunn, selv om de med dagens øyne bygger på en lite vitenskapelig omgang med elementer fra en forestilt fortid. En bestrebelse i retning av mer drakthistorisk autentiske drakter vil kunne true denne erfarte tradisjonen, ved å så tvil om og ta glansen av det som hittil har blitt opplevd som ekte bunader.

Det norske bunadfeltet er det sterkest institusjonaliserte i forhold til våre nordiske naboer. Likevel er forholdet mellom institusjonene og kunnskapsforvalterne på den ene siden, og produksjonssiden på den andre, basert på frivillighet og av en uforpliktende karakter, og en stor del av produksjonen skjer uten kontakt med offisielle signingsinstanser. Draktkunnskap som er fremskaffet gjennom frivillig innsats fra ulike organisasjoner, såvel som engasjerte enkeltpersoner, har i stor grad blitt utnyttet vederlagsfritt i produksjonen utfra stilltiende overenskomster om hvem som har rett til å produsere hvilken bunad. I dag har nye aktører kommet til, blant annet produsenter som masseproduserer alle slags bunadtyper i utlandet, og spørsmålet om rettigheter er blitt viktigere. Det har blant annet vært rettssaker om opphavsrett. Hvordan nasjonal og lokal kulturarv kan beskyttes er et spørsmål som også har fått akademisk oppmerksomhet (se Hylland Eriksen, 2004).

Ulike nasjonale identiteter, nasjonale symboler og arenaer

Grunnloven av 1814 ga det norske nasjonale prosjektet og demokratiet en flyende start, noe som ble ytterligere forsterket av selvstendigheten i 1905, og den norske nasjonale identiteten ble sterkt knyttet til statsmakten, demokrati

og selvstyre. Norsk nasjonal identitet er samtidig dypt forankret i det lokale (Kramer, 1984). Revitalisering av folkedrakter/konstruksjon av bunader var knyttet til folkedans, og folkedansbevegelsen var i Norge knyttet sterkt opp mot norskdomsbevegelsen, med oppvurdering av den norske bygdekulturen som et viktig element. Feiringen av det nasjonale fellesskapet i Norge kommer til uttrykk i offentlige og åpne mønstringer, særlig feiringen av grunnloven av 1814, den 17. mai. 17. mai fungerer i dag som en inkluderende arena, organisert med utgangspunkt i skolene, og alle skolebarn deltar i 17. mai-toget. Det er ikke en selvfølge at 17. mai skulle få en slik funksjon i et mer flerkulturelt Norge. For ikke mange tiår siden var 17. maitoget forbeholdt etnisk norske barn, og svenske barn ble for eksempel nektet å delta. Trusler mot skoler med mange innvandrerbarn forekom på 1980-tallet, men slike trusler ble aktivt tilbakevist, blant annet ved at politikere gikk sammen med disse skolene som skjold. I dag er både toget og feiringen åpen og inkluderende, og dagen representerer en lavterskelåpning til det nasjonale fellesskapet. Mange antok at utlendinger og personer med innvandrerbakgrunn ville føle seg ekskludert på denne dagen som representerer et høydepunkt i nasjonalromantikk og norsk nasjonalisme, der det norske feires og hele spekteret av nasjonale symboler mønstres, blant annet med oppbud av den samlede bunad- og flaggparken. Overraskende fant man det motsatte (Brottveit, 2004). Dette var en dag der innvandrere følte seg inkludert, de deltok i de offentlige feiringene og syntes nordmennene var mye hyggeligere enn ellers. I Norge synes dermed pompøs feiring av det nasjonale fellesskapet å kunne inkludere nye befolkningsgrupper.⁷ Likevel førte det til kritikk da den pakistanskfødte lederen av 17. mai-komiteen i Oslo for noen år siden kledde seg i en bunadinspirert fantasidrakt som var designet til byens 1000-årsjubileum.

17. mai gir en felles og offentlig arena for bunadbruk, noe som sannsynligvis også har betydning for omfanget i Norge, i motsetning til nabolandene. Denne fellesmønstringen av bunadparken representerer en arena for gjensidig posering og sanksjonering. 17. mai er sannhetens øyeblikk, da den nye

⁷Dette kan også forstås i lys av Hutchinsons (1994) skille mellom kulturnasjonalisme og politisk nasjonalisme, mens kulturnasjonalismen forstås som et dannelsesprosjekt, der intensiv befatning med egen kulturarv også medfører åpenhet overfor andres kulturuttrykk. Dette er tydelig både innen folkemusikk og folkedraktmiljø. Den politiske nasjonalismen er derimot sjåvinistisk, aggressiv og ekskluderende. En interessant tanke er hvor for eksempel fotballnasjonalismen plasserer seg. Til tross for et utvidet kulturbegrep – og med fare for å gjøre vold på Hutchinson – synes denne formen for uttrykk for nasjonalfølelsen å spille på et register som ligger den politiske nasjonalismen nærmere.

bunaden bæres i offentlighet. Nyervervede bunader blir gjenstand for såvel kritiske blikk, som beundring og spørsmål om hvor man kommer fra – og underforstått med hvilken rett man har akkurat den bunaden. Normen om lokal tilhørighet kan ses som utslag av betydningen av det lokale i den norske nasjonale identiteten. Samtidig skjer det brytninger mellom etablerte bunader som ble konstruert tidlig på 1900-tallet og nye drakter basert på mer drakt-historisk eksakte kopier/rekonstruksjoner av folkedrakter. Skiftet fra gamle etablerte drakter til nyere, mer vitenskapelig korrekte, rekonstruerte drakter kan oppleves dramatisk av enkeltpersoner som kan oppleve kritikk for å ha anskaffet “feil” bunad. Noen drakter blir også populære utover opprinnelsesområdet. Tidligere var Hardangerdrakten, noe senere drakter fra Gudbrandsdalen og for tiden enkelte drakter fra Telemark populære og i bruk langt utover opprinnelsesområdet. Både Hardanger, Gudbrandsdalen og Telemark har hatt status som spesielt nasjonalt ladede steder, som følge av blant annet nasjonalromantisk maler- (og dikte-)kunst og kan dermed ha fått status som fellesseie, men det handler nok også om både mote, pris⁸ og status. Bunadbruk er innringet av sterke normer og vekker sterke følelser som har ført til opprivende strider om rett og galt i enkelte lokalsamfunn. Når det spøkes om hvor mange telemarkinger som bor på Oslos beste vestkant, viser det at normen om tilhørighet fortsatt gjelder, og produsenter i Telemark forteller at kunder “finner på mye rart” for å legitimere at de vil ha drakt fra Telemark (Bjørnholt, 1999).

I Sverige og Danmark har arbeidet med og bruken av folkedrakter ikke på samme måte hatt et ideologisk preg eller vært koblet til statsdannelse, demokrati og nasjonsbygging som i Norge. Tvert om har folkedrakter og folkedans vært sysler for øvre lag av folket, og motsatt av i Norge signaliserte bruk av folkedrakter fra starten av tilhørighet i overklassen. Folkedans og folkedrakter i Sverige og Danmark har i liten grad nådd utover denne elitære forankringen. Spørsmålet er også om dette hadde vært mulig, selv om flere og tyngre aktører i de respektive land hadde arbeidet for en bredere bruk. Her kommer en ikke utenom ulikheter i de enkelte lands nasjonsprosjekters evne til å begeistre og mobilisere, og mulige ulikheter i den nasjonale identitets forhold til statsmakten og dermed den folkelige beredthet til å ikle seg (bokstavelig talt) nasjonale symboler.

⁸Her gjelder en motsatt prislogikk: Telemarksbunader er dyrest i anskaffelse, og (nett-opp derfor mener noen) særlig populær på Oslos beste vestkant. Kanskje er man på vei mot svenske og danske tilstander, der bunad mer blir et elitefenomen?

Sverige og Danmark har begge vært stormakter som har historiske nederlag å se tilbake på. Sverige mistet Finland i 1809 og Danmark mistet Norge i 1814. Særlig i Danmark var fallet fra internasjonal stormakt til en sekundær nordisk makt et traume, som (ifølge Storsveen, 2004) har ført til at statsmakten ble nedvurdert, mens nære relasjoner og sivilsamfunnet ble oppvurdert. Ifølge Storsveen uttrykkes danskhet som en inderliggjort tilhørighet i uformelle, personlige og nære relasjoner.⁹ Den danske nasjonale identiteten ble knyttet til folkelig danskhet, og i mindre grad til nasjonen eller staten. Storsveen peker på at dette kan være en viktig grunn til at integrering av innvandrere i det danske nasjonale fellesskapet blir vanskelig.

I Sverige ble den nasjonale identiteten knyttet til en konservativ bevegelse som tok utgangspunkt i folket og forestillinger om folkesjelen, og ikke i nasjonen. Den nasjonale identiteten ble heller ikke koblet til demokrati og selvstyre som i Norge (Angell, 1998). I dag er det kanskje hverdagssvenske vaner (se Ehn, Frykman og Løfgren, 1993) og velferdsstaten – “folkhemmet” – som er de viktigste nasjonale symboler i Sverige. Forholdet til offisielle nasjonale symboler og feiringer er ambivalent; for eksempel har nynazister i en viss utstrekning lyktes i å annektere flagget som symbol.

Konklusjoner

Forskjellene i bunadbruken mellom Norge, Sverige og Danmark har, som vi har sett, flere årsaker. En viktig forklaring på den omfattende bunadbruken i Norge synes å være at fenomenet eies av en rekke organisasjoner som både knytter an til lokal tilhørighet, håndverk og vitenskap. Med lokale bunadnemder utover landet, en betydelig vitenskapelig draktforskning og et statlig organ på toppen, er feltet både tungt og tett. I tillegg kommer en ikke utenom det norske nasjonsprosjektets evne til å begeistre, og helt konkret 17. mai som en felles bunaddag. At man i Sverige i motsetning til i Danmark har en bruk av folkedrakter også utover folkedansens rekker, må forstås som resultat av den bredere organisasjonsforankringen, der folkedraktarbeidet bæres av organisasjoner knyttet til hjemsted, håndverk og dans som i Norge, men

⁹Storsveen bygger sine konklusjoner på en gjennomgang av norsk og dansk historie som går utover rammen for denne artikkelen. Etter mange år med dansk mann og familie i Danmark, ga artikkelen meg en aha-opplevelse i forhold til de kulturforskjeller jeg har opplevd. Den av mine høyst uvitenskapelige observasjoner som er relevant her, er at bruken av flagget har et mer uformelt preg enn i Norge, gjennom utbredt bruk av papirflagg.

folkedans og folkedrakt var og er i større grad et elitært overklassefenomen. Man har heller ikke noe statlig organ som i Norge. Spørsmålet er om dette forklarer at bruken er så mye mindre omfattende i Sverige, eller om man ikke også må trekke inn at statsmakten står mindre sentralt som del av svensk nasjonal identitet, og forholdet til de nasjonale symbolene er mer ambivalent. Det er derfor kanskje ikke et potensiale for en like bred folkelig og seremoniell bruk som i Norge. I Danmark ser den snevre og begrensede bruken ut til å være en konsekvens av Landsforeningen Danske Folkedanseres eneiierskap til og kontroll med draktarbeidet. Man kan tenke seg at man også i Danmark kunne hatt en bruk av folkedrakter på svensk nivå, om folkedraktarbeidet hadde hatt en bredere organisatorisk forankring. Samtidig er det vanskelig å tenke seg at et tilsvarende organisasjonslandskap skulle utvikle seg – betydningen av hjemsted synes for eksempel ikke like fremtredende i Danmark som i Norge og Sverige. I tillegg kommer spørsmålet om dansk nasjonal identitet og arenaer for dyrking av det nasjonale fellesskapet. Det er kanskje vanskelig å forestille seg seremoniell bruk av folkedrakter til høy stas som i Norge, om det nasjonale fellesskapet primært utspiller seg i nære og folkelig-uformelle fora.

Folkedraktområdet i de respektive land står overfor ulike utfordringer: Bunad- og folkedraktfeltet i Norge har vært konfliktfullt, og det er stadig strid om ekthet, lokal forankring, historisk autentisitet og samtidig bruk og eiendomsrett til draktkunnskapen. Dette kan forstås som et tegn på bunadfenomenets livskraft, men gamle konfliktlinjer kan også gjøre det vanskelig å håndtere nye utfordringer. I Norge kan det sterke kommersielle presset, utflagging og masseproduksjon true både det kunnskapsgrunnlag og den troverdighet bunad- og folkedraktbruken hviler på. Motsatt i Danmark, der en smal organisatorisk forankring og en snever brukspraksis kan true folkedraktområdet som kunnskapsfelt, noe som ville være et tap, også for folkedraktarbeidet i de øvrige nordiske land. Selv om Norge nå har fått fagbrev i *bunadsøm*¹⁰ har tradisjonsorienterte norske produsenter av folkedrakter hittil reist til Danmark for å få et utdanningstilbud innen *folkedraktsøm*¹¹.

Det norske Bunad- og folkedraktrådet har vært til inspirasjon for opprettelsen av tilsvarende i andre nordiske land (Finland og Island), men ikke

¹⁰Fagbrev i bunadsøm er i hovedsak lagt opp som en lærlingordning med opplæring i bedrift.

¹¹Folkedraktsøm tilstreber historisk korrekthet i utførelse og snitt, basert på dokumentert draktskikk og den teknologi som var tilgjengelig da drakten var i bruk som folkedrakt. Det planlegges nå også slik utdanning i Norge, etter mønster fra den danske.

i Sverige og Danmark. Norske folkedraktprodusenter skaffer seg faglig spisskompetanse i Danmark, og hvert tredje år samles den nordiske draktekspertisen til fagseminar for utveksling av kunnskap og erfaringer og for felles initiativ til felles nytte. Dette er eksempler på at folkedraktarbeidet er et felles nordisk anliggende og gjenstand for utstrakt samarbeid og utveksling. Det kan være mye å lære for alle parter ved å se til våre naboland. Ikke minst forstår vi at den egne tradisjonen, konstruksjonen og bruken av nasjonale symboler ikke er naturfenomener, men resultatet av konkrete handlinger og valg innenfor nasjonale mulighetsstrukturer.

Referanser

- Angell, Svein Ivar (1998). *Dei nasjonalstatlege nøkkelsymbola i Skandinavia : sett på bakgrunn av den nasjonalstatlege utviklinga*, Oslo: Diakonhjemmets høgskolesenter, Forskningsavdelingen. Rapport fra prosjektet "Nasjonale symboler og ritualer i Norge, Sverige og Danmark".
- Bjørnholt, Margunn (1999). *Tradisjonskunnskap blant bunadprodusenter i Telemark*, rapport nr. 162, Telemarksforsking-Bø.
- Brottveit, Ånund, Brit Marie Hovland og Olaf Aagedal (2004). *Slik blir nordmenn norske: bruk av nasjonale symbol i eit fleirkulturelt samfunn*, Oslo: Unipax.
- Centergran, Ulla (1996). *Bygdedrakter. Bruk och brukare*, Göteborg: Etnologiska föreningen i Västsverige.
- Ehn, Billy, Jonas Frykman og Orvar Lövgren (1993). *Försvenskningen av Sverige*, Stockholm: Natur och Kultur.
- Eichholtz, Marlis (2000). *Tradisjon som norm – en studie av aktører i dagens bunadbevegelse*, Oslo: Universitetet i Oslo. Hovedoppgave i folkloristikk.
- Elias, Norbert (1977). *The Civilizing Process. The History of Manners*, Oxford: Blackwell.
- Haugen, Bjørn Sverre og Mette Kahrs (red.) (1996). *Singlande syljor: 100 år med bunadarbeid i Noregs ungdomslag*, Oslo: Bunadrådet i Noregs ungdomslag.

- Hutchinson, John (1994). *Modern Nationalism*, London: Fontana.
- Hylland Eriksen, Thomas (2004). "Traditionalism and neoliberalism. The Norwegian folk dress in the 21th century", i Kasten, Erich: *Properties of Culture – Culture as Property. Pathways to Reform in Post-Soviet Siberia*. Berlin: Dietrich Reimer Verlag.
- Kramer, Julian (1984). "Norsk identitet – et produkt av underutvikling og stammetilhørighet", i Klausen, Arne Martin: *Den norske væremåten*. Oslo: Cappelen.
- Storaas, Randi (1985). *Å velja fortid og skapa framtid: bunad som uttrykk for motkulturell versemid*, Bergen: Universitetet i Bergen. Hovedoppgave i etnologi.
- Storsveen, Odd Arvid (2004). "Nasjonal identitet i Norge og Danmark", *Nytt Norsk Tidsskrift*, 2-3/2004: 370-381.
- Ulving, Ellen (1998). *Det har med hele min identitet å gjøre*. Bunadbruk i Asker og Tinn, Oslo: Universitetet i Oslo. Hovedoppgave i etnologi.
- Urry, John (1990). *The Tourist Gaze. Leisure and Travel in Contemporary Societies*, London: SAGE.
- Aagedal, Olav (2001). *The use of national symbols in an age of internationalisation*, Oslo: Diakonhjemmets høgskolesenter, Forskningsavdelingen. Arbeidsrapport fra prosjektet "Nasjonale symboler og ritualer i Norge, Sverige og Danmark".
- Aagedal, Olav (1997). "Norge i rødt, hvitt og blått – om bruk av nasjonale symbol og ritual", *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 4/1997: 502–528.

Om forfatteren

Margunn Bjørnholt er magister i sosiologi og frittstående forsker. Hun arbeider med flere ulike problemstillinger og prosjekter knyttet til arbeids- og organisasjonssosiologi, familiesosiologi og tradisjonskunnskap. Hun har våren 2005 vært tilknyttet Universitetet i Oslo, og foreleser på studiet Drakt og samfunn i regi av Bunad- og folkedraktrådet/Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet.